

Frankovics György

A BARANYAI HORVÁTOK ÜNNEPI KALENDÁRIUMA (I.)

Napjainkra csak a gondos feljegyzéseknek, gyűjtéseknek köszönhetően rekonstruálhatók teljes egészében a baranyai horvátok évi kalendáriumi ünnepeihez kapcsolódó jeles szokások. Pusztuló népi kincsekről van tehát szó, amelyek napról napra fogynak, kopnak és elvesznek. A nagyobb ünnepeket azonban ma is megtartják, azok sokszínűségükkel eltérnek a környező magyarokétól és a németekétől, egyúttal nem zárható ki a kölcsönhatás sem, miként azt némely esetben sorozatunkban tapasztalni fogjuk. A versendi sokácok a helyi németektől több szokást is átvettek, többek között az Emmaus-jarást és a Vendel-napi ünnepségeket, hasonlóképpen a nagyhajmási horvátokhoz.

A horvát népszokásokban az ősi pogány rítus nyomai jól körvonalazódnak, de azokat tovább gazdagították az egyházi szokások is.

A szokásokkal kapcsolatban egy figyelemreméltó példát hozhatnánk fel, nevezetesen a pécsi "Tanac" táncegyüttes gyűjtéseit: a horvát táncok és énekek színpadra állításával tovább gazdagítják Baranya megye sokszínű népi kultúráját, emellett az adott vidékre, így a Dráva mentére (húsvéti és Iván-napi szokások), illetve a Pécs környéki bosnyák (horvát) falvakba (betlehemezés, pünkösdlés) "visszaviszik" a mára már feledésbe merülő települések szokásait. Példájuk mindenképpen követendő.

Újév (január 1.)

A Dráva menti horvátok az *újévet Nova godina*-nak, a karácsonyi köszöntőkben azt archaikusabb elnevezéssel *Mlado leto*-nak nevezik, a baranyai települések horvát (sokác és bosnyák) lakossága szintén a *Nova godina*, valamint a karácsonyi rítus énekeiben a *Mlado lito*, illetve a *Mlado ljeto* elnevezést használja. Az *újévet* nevezik még *kiskarácsonyak*, azaz *Mali Božić*-nak is.

Köszöntők

Olaszon az újévi sokác köszöntők a házakba betérve köszöntőket mondtak, de ma már csak az idősebbek ismerik azokat

Želim vam sretnu Novu godinu!
(Szerencsés újévet kívánok!)
Dug život, dobro zdravlje i mnogo sreće!
(Hosszú életet, jó egészséget és sok szerencsét!)

E nap reggelén az állattartó gazdákhöz betértek a pásztorok, akik az év során Szent György naptól (április 24.) Szent Mihály (szeptember 29.) napjáig őrizték a legelőkön a jószágot, s az újévi jókívánások mellett babot gyűjtöttek egy zsákba. A gazdák legalább egy liter babot adtak nekik, de az elmondott köszöntő szövegekért pálinkával és borral kínálták meg őket.

Alsószentmárton volt sokác-horvát lakói újév első napján nem köszöntötték egymást, mivel a karácsonyi köszöntő a három királyok napjáig érvényes volt.

"Litnjača" és a "božićnjak"

Versenden újév napján szelik meg a szilveszterkor sült ünnepi kenyeret, azaz a *litnjača*-t. Az "esztendő kenyérének" nevezett ünnepi kenyeret a háziasszonyok tésztából készült állat, gyümölcs és bábfigurákkal díszítették fel, majd kisütötték. Mondanom sem kell a kenyér ily módon az egész éven át tartó bőséget, állatszaporulatot, bő termést, gyermekáldást hivatott volt szolgálni. Újév napján, pont délben szelték fel a kenyeret, előtte borral megöntözték. A háziasszonyok ügyeltek minden egyes morzsára, felszedve gondosan egy zacskóba rakták, majd gyógyításra használták.

Rituális mosdás

A volt alsószentmártoniak hajnaltájban a kútból vizet merítettek. A fateknő, majd a lavor vizébe a karácsonyi asztalon lévő piros almát tették, majd a víz mellé fejszét raktak, s arra mezítláb állva megmosakodtak a hideg vízben. Azt tartották ugyanis, hogy így az egész év során frissek lesznek, mint a hideg víz, pirosak, mint az alma, erősek és egészségesek, mint a fejsze vasa. A vizet és az almát bevitték az állatoknak az istállóba, majd megittatták őket, az almát annyi darabra vágta, ahány jószáguk volt és megetették velük, úgy tartva, hogy ily módon azok is egészségesek lesznek.

Kásádon karácsonykor, újévkor és három királyok napján mosdottak meg hasonlóképpen, de a vízbe még aprópénzt is tettek, hogy az év során legyen pénzük.

Szépen kell viselkedni - tiltások és ajánlott cselekedetek

A Dráva menti horvátok Felsőszentmártonban, Drávasztárán, Drávakeresztúron újév napján igyekeztek szépen viselkedni, az asszonyok gondosan kitakarítottak azért, hogy egész évben rend legyen a házban és a család egészséges maradjon.

Az alsószentmártoni sokácok úgy tartották, hogy amit újév napján teszünk, azt egész éven át tenni fogjuk majd, ezért pénzt nem volt szabad kölcsönadni.

Ekkor történt a kisbíróválasztás, de a választás során a volt kisbíró előnyt élvezett.

A sokác háziasszonyok az asztalra fordítva terített asztalterítőt színeire visszafordították, ugyanis ezt tartották Alsószentmártonban: *Nova godina, novi život!* (Újév, új élet!) Baranya szerte a horvát asszonyok újévkor a világ semmi kincséért sem főztek baromfit, csak disznóhúst, mert a tyúk hátra kapar, s elkaparhatja a család szerencsését, míg a disznó előre túr, azaz előre viszi a szerencsénket. E szokásra ma is ügyelnek és betartják.

Jézus neve napja (január 2.)

Jézus neve napja, más liturgikus hagyomány szerint az újév és vízkereszt közé eső vasárnap.

Jézushoz szóló imákat nem csak ezen a napon mondanak a baranyai horvátok, más napokon is hozzá fohászkodnak. A nagyszámú imákban Jézust a Dráva menti horvátok *Jezuš*-nak (magyar kölcsönhatás), egyben *Isus*-nak, *Isukrst*-nek szólítják, aki az ő *Gospodin*-juk, Uruk és Istenük, azaz *Bog*. A többi sokác és bosnyák településen - a *Jezuš* elnevezést kivéve - a fentiek mind ismertek és napjainkban is használatosak. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a horvátság napjainkban is igen vallásos, a kereszténységhez, katolikus vallásához a

legsötétebb és zavarosabb időkben is ragaszkodott, nem fogadta be, csak elvétve idomult az új vallási tanokhoz.

A népi imádságokat gyermekeikkel már kiskorukban elsajátították, lefekvéskor felétlenül imádkozni kellett, de felkeléskor is, valamint délben asztali-áldáskor.

A személyi bosnyákok (horvátok) az alábbi népi imát mondják:

Faljen Isus, Marijo i sveti Jožefe,
Budite mi u pomoći,
Danju i noći.
Kad budem sa sv'jeta poći
Dušu primite
I u nebu namirite. Amen.

*Dicsértessék a Jézus, Mária és Szent József
Legyetek a segítségemre,
Nappal és éjszaka.
Amikor elhagyom az e-világot
Fogadjátok be lelkemet
Az égbe. Amen.*

A Dráva menti horvátok szépszámú imákat mondanak, köztük ezt a népi imádságot is, amit a gyermekek könnyen megtanulnak.

Ajmo spati,
Boga zvati,
I Mariju milovati.
Marija je Božja Mati
Koja Boga porodila
I na noge postavila.
Bog se diže iz nebesa,
Nebesa se otvaraše,
Anđeli se poklanjaše.
O anđeli Gabrijele,
Vi ne dajte suncu zajti,
Jel je sunce teško najti,
Za nom gorom previsokom
Di su kuće Pilatovi
I dvorovi Davidovi. Amen.

*Térjünk nyugovóra,
Hívva Istenünket,
Máriát szeretve.
Mária az Isten-anya
Ki az Isten-fiát megszülte
S szépen felnevelte.
Égben fészáll az Isten
Az egek megnyillanak
Köszöntik őt az angyalok.
Oh, angyalok Gábrielek
Ne hagyjátok a Napot lenyugodni,
Mert a Napot nehéz megtalálni
Ott a magas hegyen is túl,
Ahol Pilátus házai vannak,
Dávid udvarai. Amen*

Nap-Krisztus

A szláv népeknél, beleértve a horvátokat is a Nap tisztelete nem mondható fejlettnak és nem is jellegzetes.

A baranyai horvátoknál a Nap-Krisztus (*Natalis invictus*) jelenléte azonban igen érzékletesen kimutatható a kásádi horvátok népi imáiban. Krisztus a Nap közelében tartózkodik, Ő az égitesteknél is ragyogóbb, fénylőbb és világosabb.

... Klekne Majka na desnicu nogu,
Ugledala suncu visokomu,
Ugledala dvanaest apoštola
I med njima velika lipota,
Od sunca žarkija,
Od meseca sjanija,
Od zvizda svetlija,
Ugledala svog Sinka sliku i priliku...

*Rátérdel az Anya jobb lábára,
Felnéz onnan Napnak magasságába
Tizenkét apostolt megpillantott,
Ám közöttük is valami gyönyörűt,
Napnál ragyogóbbat,
Holdnál fénylőbbet,
Csillagok fényétől világosabbat,
Meglátta Fiának arcát és alakját...*

A Dráva menti horvátok népi imádságaiban Jézus "aranyalma", azaz maga a Nap. A keresztény vallás az elterjedt Mithras-kultusz (ősi iráni napisten) helyére Krisztust ruházta fel e a pogány istenség jegyeivel, egyúttal a megszüntetett Nap-kultusz helyére a Nap-Krisztus kerül.

... "Oj, brezica, brezica,
Što pod tobom žuti?
Il' je Sunce,
Il' Mesec,
Il' je zlatna jabuka?!"
"Nit je Sunce,
Nit Mesec,
Već je zlatna jabuka."
Tu Isusa uhvate
U na križ ga raspete.

... "Ej, nyírfácska, nyírfácska,
Mi sárgállik alattad?
Nap tán-e,
Vagy Hold az e,
Vagy tán aranyalma?!"
"Sem nem Nap,
Sem nem Hold,
Hanem aranyalma."
Jézust itt megfognak,
Keresztre feszítik.

Szót kell ejtenünk a bemutatott imádságok szimbólumrendszeréről is. A Nap az ég közepén található, ott, ahol Pilátus házai és Dávid udvarai vannak, amelyeket a nap városának (Heliopolos), illetve erődítményeinek tekinthetünk. Ez Jézus Krisztus központja, a Nap az ő jele, a Nap tizenkét sugara a tizenkét apostol egymaga. Jézus Napként jelentkezik. Ő valójában a *Sol justitae* (Igazságos nap), egyben *Sol invicus* (Legyőzhetetlen Nap).

Mala Gospa (Kisboldogasszony) napján (szeptember 8.) a Dráva menti horvátok kora reggel a Napba néznek, ott Máriát látják, aki ölében a kisdéd Jézust ringatja.

Köszöntők, üdvözlések, amelyben Jézus nevét Istenként említik

A baranyai horvátok egymással találkozáskor napjainkban is leggyakrabban az alábbi formulákkal köszöntik, üdvözlik egymást: - *Hvaljen Isus!* (Dicsértessék az Úrjézus!) - *Amena vek!* (Mindörökké amen!). A búcsúzáskor a Dráva menti horvátok így köszönnek el egymástól. - *Z Bogom* (Isten önnel!), mire a válasz így hangzik: - *Sretno!* (Szerencsésen!). A katólyi sokácok: - *Faljen Is!* (Dicsértessék a Jézus!) - *Uvijek faljen!* (Mindig dicsértessék!).

A Dráva menti horvátok útra keléskor mondják: - *U ime Božje!* (Isten nevében!), illetve munkakezdéskor, főként aratáskor keresztet vetettek és Isten segítségét kérték: - *Bože, pomozi!* (Isten, segíts!)

Ha először esznek az érett gyümölcsből, zöldségből (saláta) ezt mondják: - *Kriš Bože!* (Kereszt, Istenem!)

Kenyérszeléskor a nagykéssel keresztet rajzolnak a kenyér lapjára és áldást kérnek reá: - *Sveti Križ, prekriži!* (Szent Kereszt, kereszteld meg!).

Az "élet" szimbólumán, azaz a búzaszemen a baranyai horvátok a kisdéd Jézust és édesanyját Szűz Mária képét vélik látni.

Az utolsó aratási kévét "Jézus-kévének" nevezik a Dráva menti horvátok.

Jézus nevével, valamint a csecsemővel kapcsolatos formulák

A baranyai horvátok a gyermekeket Isten ajándékának tekintik.

Régebben a fiúgyermeknek örültek a leginkább, bizonyos szociális okok miatt, ugyanis ő örökölte meg a szülők vagyonát, s tartotta el őket haláluk napjáig, megadva nekik a végtisztességet.

A versendiek úgy tartják napjainkban is: - *Dite je Bog dao, triba ga primit* (A gyermeket Isten adta, el kell fogadni), illetve: - *Bog je dao sve!* Mindent az Isten adott!).

A gyermek neveltetése és felnőtté válási folyamat során megismerte a keresztény tanításokat, ugyanis katolikus szellemben nevelték. Idejekorán népi imádságokat tanult, s az azokban megjelenő: Isten, Jézus, Szűz Mária, angyalok, szentek - mind-mind védelmet nyújtottak számára. Az újszülöttet, pár nap elteltével, legelőször a templomba vitték.

A Dráva menti horvátok ezt mondják: *U crkvu prvo ga nose, nek bude sretno, nek dragi Bog mu da sreću i zdravlje! A drugi put zato nek ga odneso di je u svadbi tako veselje, nek bu uvek u veselju. A treći put mora odnest di mrtvac, u trećoj, čak nek bude u žalosti.* (Legelőször a templomba kell elvinni, hogy az Isten szerencsét és egészséget adjon neki! Másodszor lakodalomba kell vinni, hogy mindig vidám legyen. Harmadszor pedig halott mellé, hogy szomorú legyen.) A sorrendet azonban nem volt szabad felcserélni, mert szerencsétlenség éri a gyermeket.

Úgy tartották, hogy a különböző ártó szellemek kicserélhetik az újszülöttet egy nagyfejű, idétlen gyermekre, s ezért a *gyermekágyas anyának* (*kimpetarica*) szigorúan be kellett tartania az ilyenkor szokásos előírásokat. A Dráva menti horvátok a *váltott gyermeket podvršćenek*, míg a többi baranyai tájegységen élő horvátok *podmeče*-nek, illetve *podmječe*-nek nevezik.

Lakodalomban az ifjú párnak Istentől, Jézustól, Szűz Máriától és a gyűdi Szűz Máriától kéri az áldást

Dráva mentén a lakodalom előtti estén a menyasszony barátnői örökzöldből koszorút fontak, amelynek leveleit bearanyozták, s közben énekeket énekeltek. A szokás napjainkban már nem él. A lányokat pogácsával és borral kínálták, akik ezt énekeltek:

Pomozi, Bože, i Gospa,
I ovaj venac zeleni...

*Segíts, Istenem és Szűz Mária,
És e zöld koszorú...*

Lakodalomkor a *venčani kum* (esküvői koma) áldást kért az ifjú párra: *Prosim blagoslov od Gospodina Boga-oca i majke Marije i od sviju sveti i svetici božji', od jape i od majke, od starog jape i stare majke, od krsnog jape i krsne majke, od sestri i od braće, i od sviju dalešnji' i bližnji' rodov.* (Az Úristen-apától, és Mária-anyától és Isten minden szentjétől, az apától és anyától, az öregapától és öreganyától, a keresztapától és keresztanyától, a lány és fiútestvérektől, valamennyi távoli és közeli rokontól áldást kérek.)

A vőlegény anyja az esküvő után a ház küszöbén kenyérral és borral fogadja az ifjú házaspárt. A menyasszony hóna alá teszi a kenyeret, és borral telt pohárral e szavakkal köszönti őket: *Draga deco! Željim vam od dragog Boga sreću, zdravlje i mira. Nek da Bog, dok budete živi, da ste uvek u jedinstvu i miru!* (Kedves gyermekeim! A jóistentől kérek nektek szerencsét, egészséget és békességet. Adjon az Isten hosszú életet, megértést és békességet!)

Nagykozáron a vőlegény házában, a menyasszonyos házhoz induló násznépet a vőlegény apja egy pohárba öntött borral köszönti fel, majd megkérdi fiától: *Sinko, šta želiš od mene, od Boga i Blažene Divice Marije?* (Fiam, mit kívánsz tőlem, Istentől és a Szeplőtelen Szűz Máriától?) A vőlegény ezt válaszolja: - *Od vas, od Boga i Blažene Divice Marije želim blagoslov* (Magától, Istentől és a Szeplőtelen Szűz Máriától áldást kérek.) Erre az apja megáldja: *Rodilo i plodilo, kudgod se maknio i okrenio. Na'ranio i mrava i crva!* (Amerre mész és ahol megfordulsz, minden teremjen és szaporodjon. A hangyát és a kukacot is megetethessed).

A Dráva menti sokácoknál (Kásád és Alsószentmárton) a *čavo* (vőfély) ekképpen hívja a násznépet a lakodalomba: *Faljen Isus i Marija! Evo poklon i pozdrav od Gospodina Boga i Blažene Divice Marije, poslali su me, da dođete u svatove!* (Dicsértessék a Jézus! Íme elhoztam az Úristen és a Szeplőtelen Szűz Mária ajándékát és üdvözlését, akik ide küldtek, hogy jöjjenek el a lakodalomba!).

A bosnyák-horvát falvakban a vőlegény házában a *kum* (keresztapa) megkérdi a keresztfiától: *Kumiću, šta tražiš od Boga i od Divice Blažene Marije?* (Keresztfiacskám, mit kívánsz Istentől és a Szeplőtelen Szűz Máriától?) A válasz így hangzik: *Božji blagoslov!* (Isten áldását!)

A mohácsi sokác-horvátoknál ugyanezt kérdezi, a válasz ekképpen szól: *Balogslov od Judske Gospe i Blažene Divice Marije!* (A gyüdi Szűz Máriától és a Szeplőtelen Szűz Máriától áldást kérek!) A fiatal pár kiissza a pohár bort, s ami a pohár alján marad, azzal megöntözik a lakodalmi népet, majd a koma és a komaasszony az alábbi áldást kéri: *Koliko kapi, toliko dice!* (Ahány csepp, annyi gyermek!)

A baranyai bosnyák falvakban a menyasszony apósát és anyósát e szavakkal köszönti: *Dobro večer, mamo i apo! Evo ja i sva sreća sa mnom.* (Jó estét anyám és apám! Íme megjöttem, s velem együtt a szerencse is.) Erre így szól a válasz: *Daj, Bože, da tako bude!* (Adja Isten, hogy így legyen!)

Természetesen csak ízelítőt adtunk a gazdag horvát lakodalmi szokásokról, különös tekintettel a formulákra, amelyek a keresztény vallástól elválaszthatatlanok. Egyben jelzik a horvát lakosság mély vallásosságát is.

Sajnos a lakodalmi szokások mára már más formában élnek, ám szerencsére Nikola Tordinac, Rudolfné Grócz Anna, Balatinác Mariann, Sarosác György, Begovác Rózsa, Bálint Sándor és a szerző gyűjtéseinek köszönhetően ismertetésre kerültek, s éppen arra várnak, hogy a kultur-együttesek, illetve a baranyai falvak lakói újra felfedezzék őket és átültessék a gyakorlatba.

Vízkereszt, Háromkirályok (január 6.)

A *vízkeresztet* a horvátok *Bogojavljenje*-nek, míg a *Háromkirályokat sveta Tri Kralja*-nak nevezik. Valójában ez a Háromkirályok (Gáspár, Menyhért és Boldizsár, azaz *Gašpar, Melkior és Baltazar*) ünnepe. E nap *na Tri Kralja*-ként ismert.

Háromkirályok mint lélekvezetők

A drávasztáraiak baj esetén a Szent Háromkirályokhoz fordultak segítségért. A felsőszentmártoniak szerint: *Tri kralja vode duše na drugi svet* (A Háromkirályok az elhunyt lelkeket a túlvilágra vezetik).

A másvilág valójában a mennyország lenne, amelyről egy Szent Katalinról szóló archaikus népi ima a Dráva mentéről is megemlékezik:

Sveta Katarena,
Bičom bičovana,
Šibom šibovana,
O kolo vita,
Anđela pita:
"Kam ona tanka stazica,
Da ja idem na 'ladnu vodicu,
Da perem grešnu dušicu."

Szent Katalin,
Ostorral ostorozott,
Vesszővel vesszőzött,
Kérékbe tördelt,
Kérdi az angyalkát:
"Hova vezet az a keskeny gyalogút,
Hadd menjek rajta a hűs vízért,
Hogy bűnös lelket megmossak."

Pevci pevaše:	<i>Kakas szólt:</i>
Isus se rodil.	<i>Megszületett Jézus.</i>
Dojdoše sveta Tri Kralja,	<i>Odajött a Szent Háromkirály,</i>
Donesoše tri listaka:	<i>Három levelecskét hoztak:</i>
Jeden zlato,	<i>Egyik arany,</i>
Drugi tamjan,	<i>Másik tömjén,</i>
Treći dragi Jezuš.	<i>A harmadik meg drága Jézus.</i>
Već govori dragi Jezuš:	<i>Hanem szólal a drága Jézus:</i>
"Ko bi mene na dan triput naspomenio,	<i>"Aki engem napjában háromszor megemlít,</i>
Lepog bi' mu dara dal:	<i>Szép ajándékot kap tőlem:</i>
Raja otvaral,	<i>Megnyitom néki a mennyországot,</i>
Pakla zatvaral,	<i>Bezárom a pokol ajtaját,</i>
Vek, vekom. Amen.	<i>Míg világ a világ. Amen.</i>

A drávasztáriaiak kegyes halálért a Háromkirályokhoz imádkoznak:

Pevci zapevaše:	<i>A kakasok megszólaltak:</i>
Jezuš se rodio,	<i>Jézus megszületett,</i>
Došli so Tri Kralja.	<i>Háromkirály megérkezett.</i>
Doneli so tri listaka:	<i>Három levelecskét hoztak:</i>
Jedno zdravlje,	<i>Egyik az egészség,</i>
Drugo tamjan,	<i>Másik a tömjén,</i>
Treće dragi Isus.	<i>Harmadik meg drága Jézus.</i>
I odgovori dragi Isus:	<i>Válaszol a drága Jézus:</i>
"Ko bi ovu molitvicu	<i>"Aki ezt az imádságot</i>
Milo izmolio,	<i>Jó szívvel elmondja,</i>
Ne bi' mu dao	<i>Nem hagyom</i>
Prez spovedi umrti,	<i>Gyónás nélkül meghalni,</i>
U vatri zgoreti.	<i>Tűzben elégni.</i>
Kad bi' znao da bi umirao,	<i>Megtudom hogy haldoklik,</i>
Raja bi' mu otvarao,	<i>Megnyitom néki a mennyországot,</i>
Pekla zatvarao!	<i>Pokol ajtaját bezárom!</i>
Nek' otvara Otac, Sin i Duh Sveti.	<i>Nyissa meg azt Az Atya, Fiú és a Szentlélek.</i>

Akik egész életükön át megböjtölik az ünnep vigíliáját, haláluk óráján a Háromkirályok nem hagyják el, Jézushoz vezérlik őket.

A hiedelem a mohácsi sokácok körében mondai előadásban ismeretes.

Egy házaspár magában élt, messze kint az erdőben. Az ember jó halálért mindig a Háromkirályokhoz imádkozott, az asszony azonban kicsúfolta őket. Amikor az ember meghalt, felesége egyedül virrasztott. Úgy éjfél felé észrevette, hogy három ember lép be a szobába. A szenteltvíztartónál álltak meg. Éjfélkor a halott tiszteletadásból fölemelte a fejét, mire az első látogató megintette az ujjával. A halott visszafeküdt, másodszor felült, akkor meg a második vendég intett, hogy csak nyugodtan feküdjék vissza. Éppen éjfél volt, amikor a három ember odafordult az asszonyhoz:

- Mi vagyunk a Háromkirályok. Az uradért jöttünk, mert mindig imádkozott hozzánk. Egyedül féltél volna, ha az urad fölkel és látatlanul követ bennünket.

Ezután elmentek és az ember lelkét is magukkal vitték.

A Háromkirályok a Dráva menti horvátok hiedelemmondáiban is megjelennek. Névnapijukon ugyanis tilos volt fenni. A fonó asszonynak megjelennek alváskor, piros

sapkával a fejükön, kezükben csengőt tartanak, s azzal csengetnek. Ilyenkor a fonóasszony megígéri, hogy ezen a napon nem fon többé.

Betlehemesek

A Tanac táncegyüttes újíttotta fel ismét e szokást a Pécs környéki bosnyák falvakban. Köszöntőt mondanak a ház népének és karácsonyi énekeket énekelnek.

Pécsett a horvátok lakta Budai városrészben a XIX. század második felében fiúgyermekek járták be a házakat, kezükben csillagot tartva, s közben a *Nebo visoko* éneket énekelték.

A Dráva menti falvakba magyar falvakból jöttek a köszöntők a csillaggal, a szokás már nem él.

Házszentelés, határszentelés, vízszentelés

Baranya-szerte ismert a házszentelés. A helyi pap bejárja a házakat, megszenteli azokat és az ajtófélfára felírja a Háromkirályok kezdő betűit: 20+G+M+B+07.

Danas sveta Tri Kralja, proslaviti valja (Ma van a Szent Háromkirályok napja, s azt meg kell ünnepelni) tartják a volt alsószentmártoni sokácok.

Szökéd horvát gazdái a frissen szentelt vízzel kimennek a határba és földjeiket, vetéseiket meghintik vele.

"Pécsett a pap nem szenteli meg a házakat, ezért a gazda szentelt vizet magához véve megszenteli a házat és megszentelt krétával felírja a szent királyok nevének kezdőbetűit. Ezután elmegy a szántóföldre, réjtjére és a szőlőjébe, s mindent megszentel", jegyzi fel Nikola Tordinac, a XIX. század második felében a pécsi horvátok szép szokását, amely a nyelvvel együtt kihalt.

A mohácsi sokác-horvátok a vigíliát régebben megböjtölték. A hazahozott szenteltvízzel a sarkok irányába a ház minden helyiségét, udvart, istállót, ólakat, litánia után pedig a hozzátartozók sírját is fölszentelték. A gazda hamvazószerdán a búzavetéseket szentelte meg. Estéknént keresztet is vetve, meghintették az ágyat, a kilincset.

A horvát falvakban ilyenkor szentelik meg a templomban a vizet, amelyet egy kádba a nagylányok hordtak a kútból. Alsószentmártonban sót, krétát és tömjént szenteltek a sokácok.

A volt alsószentmártoni lányok, asszonyok egy kisebb kanna szenteltvizet vittek haza a templomból. A szenteltvízbe a háziasszony rozmaring- vagy fenyőágat tett, majd a vízzel meghintette a lakást, az istállót, disznó- és tyúkólat, az udvar négy sarkát, a gyümölcsöst, nehogy a tisztátalan lélek (gonosz) bejöjjön a házba, az állatokat meg ne vigye el a dögvész. A kút vízébe is öntöttek belőle. Az ekevasat, az állatok szénáját, abrakát is vele szentelték. A lovak egészségmegővő célból kapták a megszentelt szénát, s a megszentelt eke bőséges termést biztosított. A házigazda megszentelte a búzamezőt. Minden háznál volt szenteltvíztartó (*svetiljka*), s abban egész éven át szenteltvizet tartottak, amelyet betegségek gyógyítására és a gonosz távoltartására használtak.

A Dráva menti horvátok szenteltvízzel hintették meg a lakást, az istállókat, az ólakat és a kútba is öntöttek belőle.

Ilyen víz állt a házban lévő szenteltvíztartóban (*svetelnica*), de a szemmel verés ellen is használták. Ha valaki betért a házba, azzal vetett keresztet. A kútból kimert friss vízbe szenteltvizet öntöttek, s abba dobálták a parazsat, hogy a rontást elhárítsák. Napjainkban ilyen anyag már nem gyűjthető, de ezelőtt 40-50 éve még eleven gyakorlatnak számított. A

javasasszony (*vračilja*) imádságokat mondott, s úgy gyógyított. Fejfájás ellen is használták a szenteltvizet.

A gyermekágyas anya lepedőkkel elkerített ágya mellett egy üvegben szenteltvizet tartottak más szentelvények (imakönyv, rózsafüzér, stb.) mellett. Ez a szokás teljesen kihalt, mivel az otthoni szülést a kórházi szülés váltotta fel.

A szenteltvízből a halott koporsójára is került egy pohárnyi, amelybe bazsalikom ágat tettek, majd meghintették vele a koporsót.

De az új házat is vele szentelték, s csak utána költöztek be a házba.

A pécsi horvátok a Szent Ágoston-téri templomban Háromkirályok napján megszentelték a karácsonyi gyümölcsöt, s azt ették, de adtak belőle a jószágnak is, persze még a XIX. század második felében.

Az ünnep vége

A baranyai horvát (sokác, bosnyák) falvakban ekkor szedték le a karácsonyi asztalt. Az alsószentmártoniak azt tartották, hogy korábban nem szabad megtenni, mert szerencsétlenséget hozna a ház népére. A kukoricát a tyúkokkal etették fel, hogy jól tojjanak. A Dráva menti horvátoknál is általában egy abroncsból etették fel a tyúkokkal a karácsonyi asztalon lévő kukorica és más magvakat.

Jellegzetes böjti nap - a gyermekek "próbatételének napja"

A Háromkirályok napja a Dráva mentén egész napos böjti napnak számított, a "világ bűnei" miatt. Különösen böjtöltek a hétéves korú gyermekek, ugyanis ezt tartották:

Ezen a napon a gyerekeink böjtöltek. Az öregek azt mondták, azért kell böjtölniük, mert a sárkánykígyónak ilyenkor megnő a láncra. A sárkánykígyó egy láncra van kötve, s ha nem böjtölnének a hétéves gyerekek, akkor elszakítaná a láncot és az egész világot elnyelné.

A gyermekek böjtje az első csillag megjelenéséig tartott, s kitartásukért illette őket almával, tojással, később pedig pénzzel megjutalmazni.

Rituális mosakodás

A Dráva menti horvátok és az alsószentmártoni volt sokácok e nap reggelén rituálisan megmosakodtak. A kútból frissen kimert vízbe (*nenačeta voda*) almát tettek, abba pénzt szúrtak, majd mezítláb ráálltak a fejsze fokára és úgy mosakodtak. Megtörölközni azonban nem volt szabad. Valamikor a favágítón mosdottak a múlt század 70-es éveiben, a ház küszöbén.

A versendi sokác-horvátok is hasonlóan mosakodtak, de a friss vízbe szenteltvizet öntöttek, bele piros almát, vadrózsa bogyóját és három fémpenzt tettek. A gyermekek a fejszére állva, hátratett kézzel a fogukkal szedték ki az almát. Azt tartották, hogy pirosak lesznek, mint az alma, és fényes lesz a hajuk, mint a pénz. Aki ügyesnek bizonyult, azt illette meg az alma. A pénzt a templomba vitték és a perselybe tették.

Időjárás megfigyelés, szólások

Háromkirályok napján kemény hideg járja, s az olaszi sokácok ilyenkor azt mondják: *Zima je ko na Tri Kralja* (hideg van, mint Háromkirályok napján).

Az észak-baranyai, nagyhajmási horvátok, akik teljesen elmagyarosodtak (a horvátországi Ogulin környékéről telepedtek át 1715-ben), kivéve Kaszonits Józsefet, aki jól

beszéli ősei ča-nyelvjárását, ezt mondják: *Tri kralje će stegniti* (A Háromkirályok szorítani fognak), azaz hidegebbre fordul majd az idő.

Remete Szent Antal (január 17.)

A mohácsi sokác-horvátok a két Antal között máig különbséget tesznek: *Antun sa svinjama* (Antal a disznókkal) és *Antun sa magarcem* (Antal a számmal). Ez utóbbi szent ünnepét, azaz Páduai Szent Antal napját (június 13.) tartják, búcsújáró napként tartják számon. Páduai Szent Antal legendájából ismeretes, hogy felszólítására a számar térdre ereszkedik az Oltáriszentség előtt, amelyet az eretnekek vonakodnak imádni. A megnevezés nyilvánvalóan a mohácsi franciskánus templom két hajdani, sajnos oktalannul eltávolított, elenyészett Antal-ábrázolását idézi. A mohácsiak azonban a legújabb időkig, talán még napjainkban is, gyertyát, tojást, disznócsülköt, kenderkócot tesznek Antal remete napján a névazonosság révén Páduai Szent Antal oltárára, miután Antal apátét eltávolították a templomból. A kenderkócból a harangkötelet szálazzák, javítják vagy újat készítenek belőle, közli Bálint Sándor jeles néprajzkutatónk, akinek gyűjtéseit írásunkban más helyen is felhasználtuk.

A nagyhajmási horvátok úgy tartják, hogy Remete Szent Antal az állatok védelmezője, azaz "fich patron", amit a településen velük együtt élő németektől kölcsönöztek.

A volt alsószentmártoni sokác gazdáknak is nagyon be kellett tudni osztani az állatok takarmányát, mivel az elhúzódó hosszú tél szegénységet hozhatott, az állatok eleség híján elhullhattak. Remete Szent Antal (*Antun Pustinjak*) napját naptári fordulónak tartották. Megfigyelték ugyanis, ha ezen a napon nagyon hideg van, akkor megfordul az idő, azaz melegebbre vált, s hamar megérkezik a tavasz. Ezen a napon nem dolgoztak, ünnepeltek.

Szent Vince napja (január 22.)

A Katolikus Egyház több szentje is a Vince (latinul Vincentius) nevet viseli. Egyik közülük, akinek névnapját az Egyház január 22-én ünnepli, valójában a spanyolországi Cezaraugusti, a mai Saragoza város diákónja volt. Diokleciánusz császár uralkodása alatt Valenciában elfogták, válogatott kínzásokkal halálra gyötörték, s ott is temették el.

Tiszteletét elősegítette nemesi származása, amelyre a feudális Európa sokat adott.

A magyarok Szent Vincét különösen a szőlősvidékeken tisztelik, ugyanis neve kapcsolatba hozható a latin *vinum*, azaz *bor* szóval. Az egykori pécsi horvát szőlősgazdák megünnepelték *Vincencio*-t, a versendi sokác-horvátok Szent *Viceta*-t ünnepelték. A bosnyák-horvátok *Vinceca*-t, a Dráva mentiek *Vinkovo*-t. A horvátok a bort nevezik *vince*-nek, a magyarok a rossz bort pedig *vinko*-nak, tehát a szent akarva-akaratlanul mindenképpen a borral hozható kapcsolatba, míg kínzása az érett szőlővel, ugyanis testét a szőlőfűrthöz hasonlóan darabokra tépték.

Szent Vince legendája elmondja: öt Valeriusz püspök szentelte pappá. Abban az időben Maximiliusz és Diokleciánusz római császárok kíméletlenül üldözték a keresztényeket. Szent Vincét a római katonák elfogták és börtönbe vetették. Kíméletlenül vallatták. Testét apró darabokra tépték, úgyhogy csontjai és belső szervei is kilátszódtak. Ámde Isten szolgálja, Vince bátran tartotta magát, s kínjai közepette hozzá fohászkodott. Börtönében a kínvallatásnak alávetett Vincét az angyalok meglátogatták, akik vele együtt énekeket zengtek. Daciusz római helytartó - aki elrendelte kínvallatását - börtönében meglátogatta a meggyötört és megkínzott Vincét, s azt vette észre, hogy a vértanút fénysugár öleli körül. Ennek

következtében a helytartó felvette a kereszténységet. A keresztények a börtöncellában sebeit csókolgatták, vérét pedig zsebkendőikben fogták fel, majd hazavitték, hogy az megvédje őket minden rossztól. Szent Vince 304-ben halt meg, valószínűleg január 22-én.

A pécsi horvátok a XIX. század második felében a gyükési Bertalan kápolnában a horvát nyelvű istentiszteletet követően, pincéikbe mentek, hurkát, disznógömböcöt akasztottak a szőlőkaróra, hogy majd olyan fürtök teremjenek mint a gömböc. Hasonlóan járnak el a versendiek is, akik be-betérnek egymás pincéibe, ám egy-egy szőlővesszőt is levágtak, amelyet vízbe tettek, s tesznek a mai napig. A kihajtott rügyekből következtetnek az új termésre. A mohácsi szőlőhegyen hajdanán nem maradhatott el a víg dudaszó, később a tamburások zenéltek a szőlősgazdák nagy örömeire, de napjainkban is ezt teszik. Itt a sokác gazdák a János napján megszentelt borral és vízkeresztkor megszentelt szenteltvízzel körüljárják a szőlőt és megszentelik a szőlőtöveket, valamint a négy sarkon lévő tőkét szentelt borral. A gömböcöt, illetve „kulent”, egyúttal a jó fajta hurkát együtt fogyasztják el a szomszédokkal.

A szokást a pécsi szőlősgazdák ismét felelevenítették, bár az ősök nyelvét közülük senki sem beszéli.

Az alsószentmártoni volt sokácok azt tartották, hogyha ezen a napon szép idő van, akkor az évi szőlőtermés is jónak ígérkezik. Ha meg a házak eresze alatt a jégcsapok kövérré híznak, akkor meg azt mondták, hogy a kukoricacsövek is nagyra nőnek, olyan nagyra, mint amilyenek a jégcsapok.

Csak férfiak vehettek - a mai napig is - részt e pincészeren, ahová barátait is meghívják. A szabadban tüzet gyújtanak. A gazda ezt követően a „kulent” a tőkére köti és visszatér a pincébe. Bort önt egy kancsóba, aztán visszatér a szőlőtőkéhez, ahova a gömböcöt felakasztotta. Letérdelve imádkozik Istenhez, bő termést kér, a borral a szőlő négy sarkát megöntözi, majd visszatérve a kulenhez azt megkezdi, s eszik belőle, tartják a szokást a személyi bosnyákok.

Jó jelnek számít, ha az eresz megcsordul, emellett még a Dráva mentén élő horvátok az eső esését is pozitívan szemlélik, ámde rossz jelnek tekintendő, ha szárazság van.

A versendiek szerint: *Ako kaplje voda sa strehe, onda će bit mlogo vina* (Ha az eresz megcsordul, sok bor lesz).

A kökényi bosnyákoknál ez a mondás járja: *Ako na svetog Vinka sunce peče, obilno vino u bačve poteče* (Ha Szent Vince napján süt a Nap, a hordóba bor csorog majd). A szőlősgazdák és barátaik pár éve felelevenítették a Vince-napi szokásokat és énekszóval, tamburazene mellett vigadoznak, előtte elvégezve a már ismert "szertartást", ahova meghívják barátait, a pécsi horvát vezetőket és a szeretett kertvárosi plébánosukat.

Az olaszi sokácok mondják: *Ako na dan Vinceta ima vode u kolosijeku barem toliko da se vrbac okupati može, bit će dobar rod vinograda* (Ha Vince-napkor a keréknyomba legalább annyi víz van, hogy egy veréb megfürödhet benne, akkor jó lesz a szőlőtermés).

A mohácsi szőlősgazdák tamburazenekart fogadnak fel erre az alkalomra, s mindig megünneplik a jeles napot.

Maga a "Vinko", "Vince" elnevezés Győzöt jelent, valójában ő az, aki legyőzi a természet sötét erőit és utat nyit a tavasznak.

